

Gyógyszerészettörténeti közlemények

Gyógyszerészet 31. 225—227. 1987.

Egy XVIII. századi gyógyszeres füzet illóolajai

SZMODITS LÁSZLÓ

A szerző közli Badrucharzan Máté és Zey András XVIII. századi orvosságos füzetének könyvészeti adatait. A dolgozat az 1744. évi kiadás illóolajainak gyógyászati felhasználását összehasonlítja a mai alkalmazásokkal. Tárgyalja a Balsamum Hungaricum és az Oleum Carpicum történetét és felsorolja a többi gyógyítószert is.

*

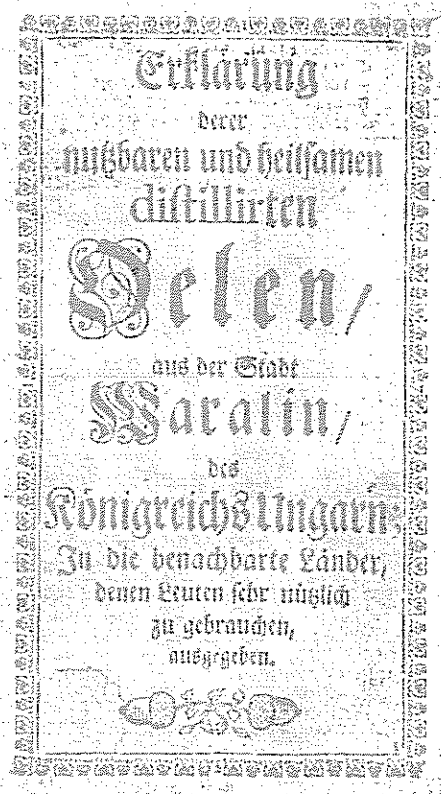
Az illóolajos gyógyítás nagyon régi múltú hazánkban. Dr. Matolcsy Miklós (1869—1938) gyógyszerész, egyetemi magántanár gyógyszerészeti bibliográfiájában [1] tallózva rábukkantam Zey András gyógyszerész, orvosdoktor alábbi művére: „Olajoknak több másféle nagy hasznú orvosságokkal egyben, melyek az ember egészségére mind kívül, mind belül igen hasznosan szolgálhatnak, declaratioja, melyeknek is különös hasznok mind itt Vár-alján, mind a Magyar Korona alatt lévő minden tartományokban tapasztalható-képpen observáltott és comprobáltott.” Ezt a 12 oldalas gyógyszeres könyvecskét Szabó Károly és Stripszky Hüdor bibliográfusok [2, 3] szerint még a XVII. század

második felében Pozsonyban adták ki először. Stripszky [3] szerint ez a munka megtalálható a zirci cisztercita könyvtárban. Szabó Ferencnek, a zirci Reguly Antal Könyvtár igazgatójának közlése [4] szerint ez a mű nem szerepel a könyvtár katalógusában.

A füzet 1744-ben második kiadásban újra megjelent Pozsonyban magyar és német nyelven. Zey András magyar munkáját az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Könyvtára, Badrucharzan Máté német füzetét pedig az Országos Széchényi Könyvtár őrzi. A könyvecske 32-féle orvosság alkalmazását közli. A második kiadás alapján csak az olajokat ismertetem, melyek mind megtalálhatók Torkos Justus János pozsonyi taxájában is [5]. (lásd I és 2. ábrát)

Az egykori Észak-Magyarország (ma Szlovákia) középső vidékéről (Trencsén, Turóc megye) indultak szét Európa különböző részeibe az olejkárok, akik szakmai tudás nélkül különféle „orvosságokkal” kereskedtek és kuruzsoltak. „Gyógyító szereiket” a Badrucharzan-Zey-könyvecske gyűjtötte össze.

Rosmarint olaj, *Oleum rosmarini*: (eredeti helyesírással): „a' kiknek a szemei fájnak, azoknak a szemei alatt megkenvén, megtisztítja a vért és

1. ábra. Badrucharzan — Zey munkájának német, II. kiadása (1744)

2. ábra. A magyar nyelvű II. kiadás (1744)

minden rossz fluxust eloszthat. És ha haragból az epéje megláborodik és indul, vegyen be 3 vagy 4 cseppet meleg serben vagy pálinkában igen hasznos lészen." (fluxus = folyás). A „Magyar Királyné Vize” is rozmaringolajból készült. Épe- és szélhajtó hatású. Bedörzsölőszerekben ízületi bántalmakra is alkalmazzák. [6]

Köménymagolaj, Oleum carvi: „ez minden-nemű fájdalmat elveszen, ha az ember borban vagy vagy rózsavízben 3 vagy 4 cseppet reggel és éjtszakára beviszen. Az agyvelőt erősítvén siketséget és a fülnek zúgását eloszlatja. Gyomrot nagyon conserválja, ha reggel 4 cseppet meleg serben beviszesz, a vizeletet nagyon indítja, ... és ha gyermeknek geleszta-háborgása legyen, kend meg a köldökét véle, mind elűzi tőle...” Étvágyjavító, szélhajtó és görcsoldó hatását ma is ismerik [7].

Terpentinolaj, Oleum Terebinthinae: „ez felette hasznos a rüh ellen, ha 5 vagy 6 cseppet beviszen és kívül is megkened véle, úgy az hideglelés ellen is jó, ha 8 vagy 10 cseppet az embernek vagy gyermeknek meleg italba beadsz. S ha az inak az emberben megmerednek és nehezen lélegzelnek, nagyon megkönnyebbíti, minden rossz nedvességet megemészt az emberben. ... A veséket tisztítja, a hólyag kövét eloszlatja és megemészt. ...” Jó hatású reumas betegségekben és idegfájdalmakban. De óvatosan kell adagolni, mert vesekárosító [8].

Ürömolaj, Oleum absinthii: „csendesíti, nyugtatja az anyát, ha 4 vagy 6 cseppet meleg serben vagy meleg tejben innya beadod. Hasznos a giliszta ellen is, mind öreg s mind ifjú embernek reggel éhóra 4 vagy 8 cseppet tejben vagy vízben bevéve. A gyomrot is igen conserválja és melegíti 7 vagy 8 cseppet meleg borban bevén.” Az illóolaj étvágyjavító, szél- és epehajtó hatású. Tujontartalma miatt ma már nem alkalmazzák. Leírták a hallucinogén hatását is. Nagy adagban görcsöket is kiválthat [9].

Lubestig olaj, Oleum levistici: „ez a gyomornak erőtlensége és abból származó fájdalma ellen igen hasznos, kivált mikor a' miatt ájulás érkezik az embernek, végyen 8 vagy 10 cseppet akárnyílen italban.” Közismert nemcsak az olaj, hanem a lestyángyökér-drog vizelethajtó hatása.

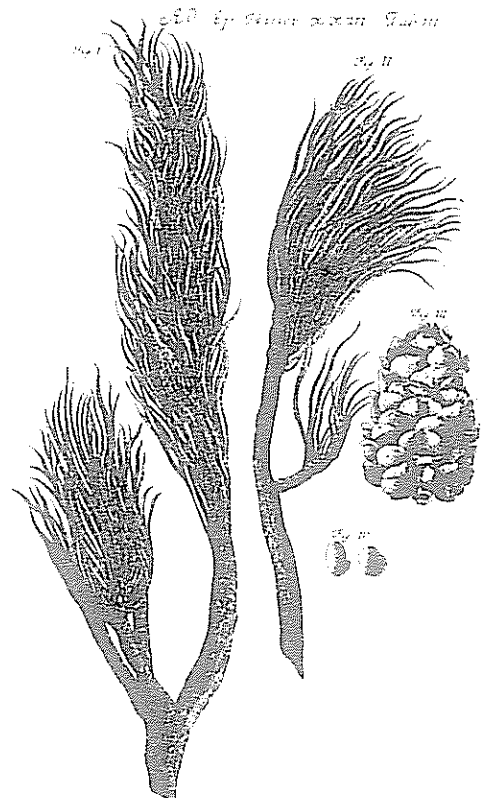
Fenyőmagolaj, Oleum juniperi: „ez sok szelek és minden contagio (fertőzés) ellen igen hasznos reggel 3 vagy 4 cseppet serben vagy borban bevenni, úgy a megromlott tüdő ellen is 6 cseppet bevenni. Megállítja a colicát, a rossz nedvességet a gyomorból kiviszi. ... A melancholicát, a szívnek nehézségét és a sárgaságot elűzi a fenn említett dósist bevén. Egy szóval az embernek minden tagjainak nyavalyája ellen igen hasznos.” Nagyon jó szélhajtó és görcsoldó hatású. Diuretikum [10]

Krumholz olaj, Oleum Carpathicum: „használ hurrut ellen reggel és este égett borban bevéve. Használ fulladozás ellen 4 vagy 6 cseppet, ha ember reggel és este beviszen. Használ kő ellen és az elromlott vagy fájdalmas gyomornak erősítésére... Használ a háta gerince fájdalmai ellen, mindenféle tagjainak nyilalása ellen is, kivált ha ebben az olajban szappant elegyítesz és azután égett borral elegyíted s megygyűjtöd, a fájdalmas részeket véle

kened. Használ hideglelés ellen is, sőt még pestieses betegség ellen is, ha 6 vagy 8 cseppet jó borban bevén reggel és este...”

Limbus olaj, Balsamum hungaricum: „használ a főnek szédelgése ellen, ha a szemét a füle mellett megkeni. A szív fájdalma és nyilalása ellen este és reggel 4 vagy 5 cseppet bevén... A beleknek szakadása ellen az öreg emberek 6 vagy 8 cseppet, a gyermekek 2 cseppet az anyjuk tejében vagy másféle tejben bevén. Fogfájás ellen 3 cseppet fehér pamutba ersztve és a fog lyukába tévén, hamar elállítja a fájdalmat...”

A két utóbbi orvosságot igen nagy becsben tartották. Történetüket *Ernyey József* gyógyszerész-történész már ismertette [11]. A *kárpáti olaj* a törpefenyőből (*Pinus montana*) a *magyar balszum* pedig cirbolyafenyőből (*Pinus cembra*) készült. Első készítőjük *Augustini ab Hortis Keresztély* (1598—1650) orvosdoktor, *II. Ferdinánd* osztrák császár udvari orvosa volt. A Tátrában termő fenyőkből állította elő az orvosságokat, melyeknek készítési előíratait és használati módjait átadta a korabeli késmárki gyógyszerésznek. *Augustini* halála után az egyik rokona, *Bucholtz György* párolta le az olajat, balszomot. *Franz Ernst Brückmann* (1697—1753) német orvosbotanikus érdeklődését is felkeltették a kárpáti medicinának. Magyarországi útján (1724) készített megfigyeléseiről rajzokat készített és több dolgozatban ismertette az orvosságokat szolgáltató fenyőfajtákat [12] (3. ábra) *Weszprémi István* orvostörténész is tárgyalta a kárpáti olaj alkalmazását [13]. A XIX. században „*Hungaricum Balsam*” néven Angliában is ismerték

3. ábra. A *Pinus montana* és a *Pinus cembra* képe *Brückmann* nyomán

[14]. Később már csak kézieladási szer volt. Az olaj *Aetheroleum Pini pumilionis* néven világszerte hivatalos szer.

A füzetben még az alábbi gyógyszereket találhatjuk meg: velencei terjék, balsamum sulphuris, skorpió olaj, kőtej, agaricum, medveháj, alkermes confectioja, nehéz nyavalya elleni por, kő elleni mesterséges és hasznos porocska, hideglelés elleni por, fogfájás elleni por, Szent János gyökere, szemkő popiumja, gyantaolaj, téglolaj, veres olaj, antimon por, brustin ír, agstan ír, szemkő olaj. (Sajnos az összetett szerek összetételét nem közlik a szerzők.)

IRODALOM

1. *Matolcsy Miklós*: Könyv- és irodalmi gyűjtemény magyarországi gyógyszerészeti munkáiról 1578—1910. Budapest, 104 (1910). — 2. *Szabó Károly*: Régi magyar könyvtár I. kötet 637 (1879). — 3. *Stripszky Hádor*: Adalékok a Régi Magyar Könyvtár I—II. kötetéhez. Budapest, 246 (1912). — 4. *Szabó Ferenc* igazgató (Zirc) írásbeli közlése. — 5. *Torkos Justus János*: Taxa Pharmaceutica Poseniensis. Posen, 34—35 (1745). — 6. *Rác Gábor—Laza A.—Coicin E.*: Gyógy- és illóolajos növények. Ceres Kiadó, Bukarest, 201 (1972). — 7. *Ferzárné dr. Petri Gizella—dr. Nyiredyné dr. Nyiredy Sz.*: Gyógynövények a gyógyászatban. Medicina, Budapest, 60 (1984). — 8. *Rác Gábor—Rác Otília E.*: Gyógynövényismeret, Ceres Kiadó, Bukarest, 86 (1984). — 9. *Hildeberg Wagner*: Pharmazeutische Biologie II. k. Drogen und ihre Inhaltsstoffe. Gustav Fischer Verlag, Stuttgart, 96 (1980). — 10. *Halmi János—Norák István*: Farmakognózia. Medicina, Budapest, 558 (1963). — 11. *Ernyey József*: Balsamum Hungaricum és Oleum Carpathicum. Gyógyszerészi Közöny, Budapest, 601—724 (1909). — 12. *Gombocz Endre*: A magyar botanika története. MTA kiadása, Budapest, 168—170 (1936). — 13. *Weszprémi István*: Succinta medicorum Hungariae et Transylvaniae biographia II. köt. 99—101 (1960). — 14. *Natter-Nád M.*: A Juniperus alkalmazása az ókortól napjainkig. Orvostörténeti Közlemények, Budapest, 2, 43 (1956).

(Budapest, Hógyes Endre u. 1. — 1092)

Érkezett: 1984. XI. 22.

A GYÓGYSZEREK TÖRZSKÉSZLETÉNEK A KEZELÉSE ÉS A VELÜK VALÓ GAZDÁLKODÁS

Nohr, S.: Pharm. Prax. 41, (3) 105—106 (1986).

A gyógyszerek törzskészletének a számai és az ezzel az adattal történő további munka fontos részévé vált az egységes gyógyszerészeti irányítás feladatának. Ez teszi ugyanis lehetővé azt, hogy a szükségletek megfelelő módon tervezhetőek legyenek. A törzskészlet fogalmi meghatározása szerint az a mennyiség, amely egy bizonyos időszakra fedezi az illető gyógyszerelőző szerv szükségletét. Számszerű megállapítása feltételezi az ott dolgozó orvosok részvételét a felelősségvállalásban.

Hyen szemlélettel kezdtek meg a szerzők — már évekkel ezelőtt — az olyan készítmények forgalmának a szabályozását, amelyeknél valamilyen okból (pl. dinamikus) az ellátásban problémák mutatkoztak. Tapasztalataik szerint pl. ez a módszer igencsak bevált a béta-blokkolóknál. Természetesen szükséges van arra, hogy az orvosokkal is megbeszélést folytassanak. A szűkösön rendelkezésre álló cikkeknek a gyógyszerárakba történő kiszállítását is meg kell gyorsítani. Erre konkrét példát is említenek (110).

Kempler

L. Smodits: *Leuchtende Oele der Karpathen-Tetraeder aus XVIII. Jhd.*

Автор публикует данные лекарственной тетради написанной в XVIII. веке Матэ Бадрахарзан и Андриш Зей. Сообщение сравнивает лечебное применение летучих масел в издании 1744 года с настоящими применениями. Работа обсуждает историю Венгерского Бальсама и Карпатского Масла и перечисляет и остальные лекарственные препараты.

L. Smodits: *Volatile oils in a drug-advertisement-booklet of the XVIII. century*

The bibliographic data of a drug booklet edited by András Zey and Máté Badracharzan at Znióvárálja (Kláštor pod Znióvom) in the XVIII. century are presented.

The paper makes comparison between the therapeutic use of the still well known volatile oils of the German edition in 1744, and their present applications. Author is dealing with the history of Oleum Carpathicum (Krumpholz-oil) and lists the other drugs too.

L. Smodits: *Die ätherischen Öle eines pharmazeutischen Heftes aus dem XVIII. Jahrhundert*

Erläutert werden die biographischen Daten des Arzneiheftes von Máté Badracharzan und András Zey aus dem XVIII. Jahrhundert. In der Arbeit wird die medizinische Verwendung der ätherischen Öle der Auflage aus dem Jahre 1744 mit dem gegenwärtigen Einsatz dieser Öle verglichen. Nach Beschreibung der Geschichte des Balsamum Hungaricum und des Oleum Carpathicum werden auch die übrigen Heilmittel angeführt.

* *Resumo en Esperanto*:

L. Smodits: *Volatilaj oleoj de la medikamentoreklamkajero el la XVIII-a jarcento*

La aŭtoro publikigas la bibliografian indikon de la medikamento-kajero kompilita de *András Zey* kaj *Máté Badracharzan* en Znióvárálja (Kláštor pod Znióvom) en la XVIII-a jarcento. La publikigo komparas la kuracadan uzadon de la ankaŭ nuntempe konataj volatilaj oleoj de la 1744-jara germana eldono kun la hodiaŭaj aplikadoj. Li pritraktas la historion de la *Krumpholz-oleo* (Oleum Carpathicum) kaj denombrias ankaŭ la ceterajn kuracilojn.

A GYÓGYSZERINFORMÁCIÓ MINŐSÉGE AZ NDK-BAN

Bergmann, Ch.: Pharm. Prax. 41, (5) 193—195 (1986).

A szerző beszámol arról, hogy 166 területi körzetben vizsgálták ezt a kérdést, ez az ország összes körzetének a 73%-a. Így a levont következtetések jogosan tekinthetők általánosnak. Megállapították, hogy 79 körzetben a gyógyszerár, 113-ban az orvos, 21-ben mindketten rendszeres írásos információkat kapnak a gyógyszerekről. A körzeti szintű információ gyakorisága igen változó: a szélső értékek évi 6-tól évi 100-ig terjednek. Hasonlóan nagy eltérést mutat a példányszám is: ez 15 és 1600 között változik. Felsőre kb. egy tucat ún. információforrást, amelyekből a gyógyszeráraknak és az orvosoknak szóló információk származnak. A továbbiakban a szakembereknek szóló szóbeli információkat értékelik és megállapítja, hogy ez már nem mutat olyan kedvező képet. Ugyanakkor nem tekinthető teljesnek a betegek informálása sem. Így pl. a vizsgált 166 körzetből csak 100 körzetben alkalmaznak pl. piktogramot és csak 28-ban írásos beteg tájékoztatást. A következtetés, amit levont: szinte minden körzetben azt hiányolták, hogy nincs központilag készített írásos információs anyag, amit továbbíthatnának (114).

Kempler